

Микола Жулинський

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО: ПОШУКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КЛЮЧІВ ДЛЯ РОЗГАДУВАННЯ ПСИХОГРАМИ ДУШІ

Володимир Винниченко до своєї еміграції 1920 року написав сім романів: романну діалогію *По-свій* і *Божки*, романи *Чесність з собою*, *Рівноваги*, *Хочу!*, *Записки кирпатого Мефістофеля*, *Заповіт батьків*.

Кожному із цих творів властиве масштабне романне мислення, гостро-аналітичне осмислення соціальної дійсності, антиномічне осягнення внутрішніх станів індивіда завдяки свідомому орієнтуванню письменника на експериментальні пошуки відповідей на поставлені перед собою ідеологічні імперативи.

Ідеологічними джерелами романного мислення В. Винниченка „є ніцшеанські постулати та ідеї фрейдистського зразка”¹.

Що ж намагався довести письменник завдяки художньому експериментуванню над природою людини – свого сучасника, рамованого роздвоєністю психіки, душевною дисгармонією, над життям якої владарюють інстинкти? Саме на протистоянні, на протиборстві розуму і почуттів, свідомості та інстинктів і робить у своїй творчості, як у романній, так і в драматургічній, Винниченко головний

---

¹ В. Хархун, *Роман Володимира Винниченка „Записки кирпатого Мефістофеля”*. Генеретика, семіосфера, імалогія, Ніжин 2011, с.164.

ідейно-смісловий акцент, „зав’язує” основний конфлікт, робить його чільним у своїй творчості.

У кінцевому рахунку не свідомість визначає поведінку людини, зміст і характер її вчинків, а інстинкти – доводить унаслідок художньої реалізації ідеї протиборства раціонального й ірраціонального Винниченка.

Ідейними ключиками для психоаналітичного дослідження Винниченком фізіологічної людини послугувала філософія Фрідріха Ніцше, яка виступала для нього „резервуаром ідеї”, та особливо – вчення Зигмунда Фрейда.

На той час у Європі постаті Ніцше і Фрейда були надзвичайно популярними, їхні ідеї стимулювали формування інтелектуальної бази модернізму. Бунтівничий, радикально опозиційний характер філософії Ніцше, як і метапсихологія Фрейда, зацікавили, захопили в перші два десятиліття ХХ ст. українських філософів, письменників, художників...

Провокативність афористичних суджень Ніцше, його парадоксально виражена „бунтівливість”, категорична „переоцінка цінностей” приваблювали Володимира Винниченка, який поривався відкривати нову сторінку в розвитку української літератури. Не випадково він переклав українською мовою філософський есей Ніцше *Так казав Заратустра*.

Письменник ставив собі мету показати людину як унікальний, незалежний, самодостатній, автономний світ, відкрити її внутрішній світ („Світ – це я, мої бажання”), стимульований хотінням, жаданням волі, пориванням до владарювання над оточуючими її формами життя. Винниченко майстерно і далеко не прямолінійно інтерпретує художньо ніцшеанські ідеї, зокрема, образно ефективно абсолютизує індивідуума, воля якого спрямована на заперечення, на руйнування традиційних цінностей та впровадження цінностей нових.

Яків Михайлюк-Мефістофель (роман *Записки кирпатого Мефістофеля*) поривається піднятися на іншими людьми,

стати надлюдиною, хоча досягти цього (людське таки поборює бісівське) він не зміг. Ніцшеанська ідея надлюдського внаслідок моделювання Винниченком художнього світу не змогла реалізуватися – не судилося Михайлюкові вийти за межі „людського кола”, стати вище людей, знайти себе, непоступливого в своїх переконаннях, у людському середовищі.

Інший герой із романної дилогії *По-свій* і *Божки* український поет-романтик і соціал-демократ Вадим Стельмашенко повертається із заслання з переконанням: „Я – індивідуаліст”, „Я – іммораліст”. Він намагався, перебуваючи в Сибіру, повністю зосередитися на власному внутрішньому світі, на експериментуванні з власним „Я”, на пошуках нового морального імперативу – на формуванні принципів нової моралі, нового „світу ідей”. Стельмашенка друзі, знайомі сприймають неоднозначно: „Страшний. Такий же надприродний і надіндивідуальний, як і його вірші”, його називають ніцшеанцем, хоча він таким себе не вважає: „Я – не ніцшеанець... Так, я – іммораліст”, хоча, на його думку, „Ніцше – не іммораліст”².

Утверджуючись у силі свого „Я”, яке, на його переконання, визріло для переможної боротьби з чуттям, із інстинктами, із самою людською природою, Стельмашенко під навалюю життєвих проблем вимушений змиритися із втратою своєї автономії і визнати, що окреслені ним кордони власного „Я” поступово руйнуються традиційними моральними приписами.

Як правило, кожен із героїв-індивідуалістів, героїв-експериментаторів Володимира Винниченка (Вадим Стельмашенко (*По-свій*, *Божки*), Мирон Купченко (*Чесність з собою*), Петро Заболотько (*Заповіт батьків*), Андрій Халепа (*Хочу!*), Хома (*Рівновага*), Яків Михайлюк

---

² В. Винниченко, *По-свій. Божки. Заповіт батьків*, Сакцент Плюс, Київ 2013, с. 23.

(*Записки кирпатого Мефістофеля*) та ін.) розчаровується або в соціалістичних ідеях, або в традиційних життєвих установках і прагне виробити нові стратегічні орієнтири, нові моральні засади індивідуального життєбуття.

Правда, Винниченко не повсюдно в своїх експериментальних художніх дослідженнях осягає першопричини мотивування людської поведінки шляхом занурення в підсвідомі процеси. Ще на ранній стадії письменник визнавав перемогу у внутрішній боротьбі свідомого, раціонального та підсвідомого, інстинктивного, чогось темного, остаточно непізнаного, чогось глибинно психологічного, несвідомого, „більшого за нас” (оповідання *Темна сила*). „Щось більше за нас”, „щось всередині у себе”, „те, що більше за мене, що не надається ніяким потугам розуму”, „хтось інший, хтось всередині”, „щось стороннє, сильне”, „вікове, темне, дурне”, „темна сила”, „незрозуміла, могутня сила”, „хтось” – ці визначення збудників, своєрідних провокативних інспіраторів поведінки героїв Володимира Винниченка засвідчують цілеспрямоване прагнення письменника виявити підсвідомі мотиви здійснюваних людиною вчинків, пізнати природу ірраціонального, дію інстинктів, суть екзистенційних інтенцій самотніх, утомлених, охоплених нудьгою, тугою і водночас сподіванням досягти абсолютної свободи протагоністів.

Роздвоєння особистості внаслідок внутрішньої боротьби розуму і інстинктів осмислюється Винниченком за фрейдистською схемою змагання „Я” та „Воно”. Вадим Стельмашенко (*По-свій і Божки*), вірніше, його „Я”, його інтелект намагається не капітулювати перед цією загадковою „темною силою”, але експеримент не увінчується успіхом і „Воно” опановує душею Стельмашенка. Бунтар мириться зі своєю поразкою і охоче зголошується надавати свідчення і просить його заарештувати: „Я в тюрму хочу”.

Юрій Микульський (*По-свій!*, *Божки*) також перебуває в стані вибору свого життєвого шляху. То він заміряється

присвятити себе реалізації революційних ідеалів, то мріє про родинне щастя, про сімейний затишок і добробут. Випробовує себе важкою працею в панській економії, гартує свій дух, прагне бути діяльним, реалізовувати свій інтелектуальний потенціал, але чим ближче він наближається у своїх розміркуваннях про себе, про своє „паршивеньке „Я”, тим більше переконується, що „за малесеньке це наше „Я!” і „яке воно безсиле, яке незначне місце займає в тому, де живе”, бо розуміє, що його „Я” не само живе, єсть ще сожитель... ”³.

Очевидно, Володимир Винниченко зображення боротьби у сфері внутрішнього світу своїх героїв «виводив» із ідеї Зигмунда Фрейда, який виділяв три структурні елементи психічного світу особистості: „Я”, „Воно” і „Над-Я”.

Чи не найважливішою інстанцією в цій структурній моделі є, на переконання Фрейда, „Воно” — те, що генетично закладене в людині й слугує своєрідним резервуаром інстинктивного, несвідомого, за словами Винниченка, „незрозумілої, могутньої сили”, „що не надається ніяким потугам розуму”.

Володимир Винниченко запозичив у Зигмунда Фрейда тезу про психологічне змагання в особистості „Я” та „Воно” — змагання набутого, засвоєного внаслідок соціалізації особи досвіду, раціонального, розумного і тієї темної, невідомої сили, того інстинктивного, таємничого, несвідомого, яке впливає на поведінку людини, на її вчинки. Та вершить своєрідний аналітичний присуд над спонукками поведінки людини, над її вчинками і узгоджує взаємодію „Я” та „Воно” „супер-его” людини, „Над-Я” — ця навища інстанція, яка здійснює контроль, самоспостереження, судить і заперечує, схвалює і осуджує, є і совістю, і ідеалом.

---

³ В.Винниченко, *По – свій, Божки, Заповіт батьків*, Сакцент Плюс, Київ 2013, с.344-345

Володимир Винниченко художньо ефективно експериментував із ідеалами не тільки Ф. Ніцше та З. Фрейда, конструюючи в руслі модерністських літературно-мистецьких пошуків онтологічні моделі індивідуального буття, заглиблюючи їх передусім у морально-етичну сферу. Ідеосфера творчості Винниченка охоплює широкий спектр літературно-мистецьких і філософсько-етичних переосмислень не лише ніцшеанських постулатів та фрейдистських ідей, але багатьох трактатів, гіпотез і концепцій філософів, сучасних європейських письменників... „Читаю книжки про щастя англійських та французьких філософів”⁴, – занотує Винниченко в *Щоденнику*. Вивчає він праці А. Шопенгауера, французьких філософів і письменників Ж. Фіно, П. Пайо, А. Пуанкаре, А. Франса та ін. у проекції на осмислення ним джерел і засобів досягнення людиною щастя, „чесності з собою” і свободи морально-філософський трактат (*Конкордизм*).

Володимир Винниченко як письменник, філософ і політик намагався реалізувати ідею соціального, національного і морального визволення, започаткувати процес творення „нової моралі” шляхом боротьби „з фантомами людської моралі”, пропонував різні варіанти пошуку вселюдського щастя, впровадження проекту „повноти життя”, нові моделі індивідуального буття. Порушуючи такі складні соціальні, національні, морально-етичні, філософсько-соціологічні проблеми, письменник прагнув віднайти в європейській філософській думці, в творчості сучасних письменників Заходу ті ідейні ключі, які б сприяли художньо-образній репрезентації власних концептуальних підходів до актуальних проблем.

---

⁴ В. Винниченко, *Щоденник*, Т.3 (1926-1928), Смолоскип, Едмонтон, Нью-Йорк, Київ 2010, с.359.